

Een verspreidingsatlas van de Nederlandse mossen

Rienk-Jan Bijlsma

Boekbespreking: B.F. van Tooren & L.B. Sparrius (red.) (2007) Voorlopige Verspreidingsatlas van de Nederlandse mossen. Bryologische en Lichenologische Werkgroep van de KNNV. 350 pagina's. ISBN 978-90-811495-1-8. Prijs: gratis (leden BLWG), € 29,95 (overige leden KNNV), € 34,95 (niet-leden KNNV).

Op 3 maart is de Voorlopige Verspreidingsatlas gepresenteerd en uitgedeeld aan de leden van de BLWG op de lezingendag in Zwolle. Aan de de hier niet-aanwezige leden is de atlas opgestuurd. Enkele honderden personen, meest leden van de werkgroep, hebben direct of indirect gegevens geleverd aan de database. Het is de verdienste van Bart van Tooren en Laurens Sparrius dat deze gegevens nu tot een atlas zijn verwerkt. Laurens heeft de infrastructuur aangebracht waaronder een website met kaarten en voorlopige teksten die breed toegankelijk was voor het plaatsen van opmerkingen bij stippen en tekstsuggesties. Bart heeft alle teksten plus commentaar verwerkt tot redelijk evenwichtige beschrijvingen per soort. Een enorme klus en een geweldige prestatie!

Elke verspreidingsatlas is voorlopig in die zin dat een definitieve verspreidingsatlas niet bestaat. De Nederlandse mosflora verandert behoorlijk snel! De aanduiding Voorlopig in de titel van de atlas bedoelt te zeggen dat de betrouwbaarheid van de gegevens niet altijd bekend is. Er moet nog veel tijd worden gestoken in het controleren en corrigeren van de in korte tijd snel gegroeide database. Om dit te vergemakkelijken is voor de weergave van vondsten van na 1980 gekozen voor verschillende kaartsymbolen voor veldnotities en herbariumcollecties. Vondsten van voor 1980 zijn niet gedifferentieerd naar waarnemingstatus. Het is jammer dat de Leeswijzer niet integraal in het Engels is vertaald omdat zowel het voorlopige karakter van de atlas

als de interpretatie van de kaartsymbolen moeilijk of niet zijn in te schatten door buitenlandse lezers.

Het controleren van veldnotities zal lastig worden. Het beoordelen van de betrouwbaarheid van de bron is een optie (b.v. leden vs niet-leden van de BLWG). Het lijkt mij verder nodig om voor een flink aantal soorten überhaupt geen veldnotities te accepteren. Dergelijke opgaven zouden de status onbetrouwbaar moeten krijgen. Zo wordt er door het hele land veel *Bryum caespiticium* gestreept: helemaal geen makkelijke soort! Ook mossen als *Oxyrrhynchium pumilum*, *Plagiothecium cavifolium* (buiten Zuid-Limburg!) en *Leptobarbula berica* worden kennelijk geregeld in het veld genoteerd. Of gaat het om verkeerd gestreepte of ingevoerde *Eurhynchium praelongum*, *Plagiothecium curvifolium* resp. *Leptobryum pyriforme*? De op de kaartjes weergegeven waarnemingstatus is niet altijd goed of volledig. Van *Bryum provinciale* heb ik veel vondsten gezien uit de duinen: de atlas geeft slechts één herbariumcollectie op. Ligt er toch meer in herbaria dan de atlas suggereert? Of juist aanzienlijk minder? Zoals voor de Achterhoek en Liemers die o.a. voor soorten als *Ceratodon purpureus*, *Brachythecium rutabulum* en *Rhytidiadelphus squarrosus* integraal met herbariummateriaal zouden zijn gedocumenteerd. André Hertog zou volgens de database alleen al ruim 450 collecties *Ceratodon* in zijn herbarium moeten hebben! Navraag leerde dat dit toch niet het geval is.

Iedere regionale mossenwerkgroep zal zich inmiddels afvragen wie er allemaal mos heeft geplukt in de achtertuin. Wie heeft *Drepanocladus polygamus* gestreept in of rond het Onzalige Bos op de Veluwezoom? Of is toch weer sprake van een invoer- of streepfout: *Campylopus pyriformis*? Het wordt een stuk lastiger om opgaven van de minder zeldzame soorten naar waarde te schatten en systematische fouten op te sporen. Wat als de hokaanduiding op de streeplijst door weer en wind wat onduidelijk is geworden? Kan hierdoor tijdens de invoer een hele lijst een blad opschuiven, b.v. van 32.42 naar 33.42? De databaserecords met toevoeging Zeisterbos voor het grondgebied van de Hoge Veluwe wijzen in deze richting. Het is dus belangrijk dat regionale werkgroepen worden ingeschakeld bij het controleren van de database.

Naast de noodzaak van controle van de database heeft Bart van Tooren tijdens de lezingendag nog meer acties voorgesteld die uiteindelijk moeten leiden tot de presentatie van een 'definitieve' atlas op 3 maart 2012! Allereerst het inventariseren van witte gebieden zoals Zuidoost-Drenthe, Noord-Holland buiten de duinen, Zeeland, delen van het rivierengebied, Noordoost- en Oost Noord-Brabant en Midden-Limburg en de Flevopolders buiten de bossen. Verder is speciale aandacht nodig voor onderbelichte en onderschatte soortgroepen waaronder notoire lastposten als *Plagiothecium* en *Syntrichia ruralis* s.l. Het is verdacht dat *S. ruralis* var. *ruralis* nog nooit rond Eindhoven is aangetroffen! Nieuwe revisies zijn nodig voor een flink aantal groepen waarover na de revisies van blad- en levermossen meer bekend is geworden of waarvan nadien veel meer materiaal is verzameld: *Bryum rubens* s.l., *Didymodon vinealis* - *nicholsonii*, *Fissidens gracilifolius* - *pusillus*, *Hypnum cupressiforme* - *andoi*, *Gyroweisia* - *Leptobarbula* - *Gymnostomum*, *Leucobryum glaucum* s.l., *Orthotrichum*, *Philonotis fontana* s.l., *Polytrichum commune* s.l., *Polytrichum juniperinum* s.l., *Racomitrium canescens* s.l.,

Racomitrium heterostichum s.l., *Rhynchostegiella curviseta* - *teneriffae*, *Schistidium apocarpum* s.l., *Schistidium platyphyllum* - *rivulare*, *Scorpidium cossonii* - *revolvens*, *Tortula subulata* s.l., *Warnstorfia fluitans* - *pseudostraminea*, *Zygodon viridissimus* - *dentatus*, *Conocephalum conicum* - *salebrosum*. Een andere door Bart voorgestelde actie is gericht op het ontsluiten van meer bronnen zoals herbaria van leden van de werkgroep: "Is jouw herbarium al verwerkt in de atlas?"

De soortteksten zijn geschreven door 19 auteurs en bewerkt door Bart van Tooren. Ze bevatten een schat aan informatie, afkomstig van literatuurgegevens, etiketgegevens en ervaringen van de auteurs. Dankzij deze diversiteit in de aanlevering van teksten is veel regionale kennis en inzicht 'voorlopig' ontsloten. Er valt veel te leren en te genieten! De onvermijdelijke keerzijde is dat niet altijd vanuit de meest voor de hand liggende regio informatie is geleverd. Zo ken ik *Fissidens arnoldii* langs de grote rivieren alleen van bakstenen onder de deklaag van bazalt van kribben en niet van 'natte stenen langs ... rivieroeveren'. *Anastrophyllum minutum* zou 'relatief vaak' met *Bazzania* voor moeten komen maar alleen al op grond van de verspreidingskaartjes valt af te leiden dat dit zelden het geval kan zijn geweest.

Bij het schrijven van o.a. de *Bryum*-teksten heb ik gemerkt hoe moeilijk het is om standplaatsgegevens te achterhalen, vooral van (vrij) zeldzame soorten als *Bryum archangelicum*, *B. intermedium* en *B. pallescens*. Een opsomming van de ieder voor zich triviale standplaatsen waarin ze zijn aangetroffen, roept alleen maar meer vragen op. Waarom zijn deze soorten zo schaars? Hoe vaak groeien *Pohlia*-soorten uit de *annotina*-groep daadwerkelijk door elkaar en waar doet zich dit voor? Meer inzicht in het voorkomen van soorten kan worden verkregen als standplaatsgegevens en begeleidende soorten vaker worden genoteerd en als etiketgegevens volledig worden opgenomen in de database. Ook acties gericht op het

terugvinden van oude vondsten kunnen alleen efficiënt plaatsvinden als etiketgegevens volledig beschikbaar zijn.

Het achterhalen van fertiliteitsgegevens is niet minder lastig. In de atlas is een aparte paragraaf opgenomen over (trends in) kapselvorming bij mossen. Het is duidelijk dat de aanwezigheid van kapsels lang niet altijd wordt genoteerd. Omgekeerd zijn veel opgaven van kapselende vondsten in de database volstrekt onbetrouwbaar, ook bij gerevisieerd materiaal. In de database zitten ruim 45 meldingen van kapselende *Orthotrichum lyellii* (van na 1900), 25 van sporulerende *Syntrichia papillosa*, 10 van kapsel dragende *Dicranella staphylina*, ruim 15 van fructificerende *Ulotia phyllanthia*, idem *Dicranum montanum* etc. Sommige tekstschrijvers vragen aandacht voor het inventariseren van mannelijke en vrouwelijke populaties, zoals bij *Metzgeria furcata* en

Poblia wahlenbergii. Een boeiende activiteit die door regionale werkgroepen kan worden opgepakt.

Veel teksten maken, vaak met de nodige slagen om de arm, melding van voor- of achteruitgang. Voor een aantal soorten is dit evident maar een integrale landelijke analyse is alleen mogelijk als de database goed op orde is. Vooruitlopend op zo'n analyse is voor elke soort de status van voorkomen benoemd en een aanduiding opgenomen van de verspreiding in Europa. Elders in deze Buxbaumiella wordt hierop nader ingegaan.

De Voorlopige atlas is een nieuwe mijlpaal in de geschiedenis van de BLWG. Genieten van dit fraaie boek mag, maar niet al te lang! Er is werk aan de winkel, veel werk, zowel achter de microscoop als op de pc en gelukkig vooral ook in het veld!

Jaarverslag BLWG 2006

De Vereniging

Activiteitenprogramma

Op de goed bezochte jaarlijkse werkdag in Amersfoort werden de moeilijke genera *Bryum* en *Cladonia* behandeld.

De lezingendag in maart in Tilburg was met 130 bezoekers zeer druk bezocht, wat verband hield met de presentatie van de nieuwe Beknopte Mosflora van Henk Siebel en Heinjo During. Er waren verder lezingen over de totstandkoming van deze nieuwe mosflora, mossendistricten, de uitbreiding van *Lophocolea semiteres*, korstmossen op hunebedden, de mosseninventarisatie van Kennemerland, het lichenologisch onderzoek van Midden-Limburg in België en een grensoverschrijdend onderzoek langs het Merkske.

Het voorjaarsweekend, gehouden in Zeeuwsch-Vlaanderen en aangrenzend België vanuit standplaats Philippine, werd met ruim 30 deelnemers goed bezocht. Voor wat betreft de mossen stond het weekend in het teken van het opvullen van witte vlekken ten behoeve van de verspreidingsatlas. De lichenologen organiseerden in april in samenwerking met de Bryologisch-lichenologische Arbeitsgemeinschaft für Mitteleuropa een lang weekend in de Eifel en de aangrenzende Ardennen. In de laatste week van juli en de eerste dagen van augustus vond een zeer geslaagd zomerkamp plaats in Châteaulin in Bretagne waaraan zo'n 40 verenigingsleden deelnamen. Het najaarsweekend was dit keer in de Kop van Noord-Holland. Een gezelschap van zo'n 20 deelnemers zocht naar mossen